

Fekete J. József

„A homo aestheticus álarca”

Bíró-Balogh Tamás: *Mint aki a sínek közé esett*

Kosztolányi Dezső életrajzához

*Ha meghalok majd, mélyre ássatok,
gyarló valómban meg ne lássatok
K. D.: Könyörgés az ittmaradókhöz*

A szerző közel két évtizede intenzíven foglalkozik Kosztolányi Dezső munkáival, gondolhatnánk, akár az életrajzát is megírhatta volna, ám „mindössze” tíz tanulmányt fűzött hozzá az életrajzi kutatáshoz. Kosztolányi életrajza megírásának nehézségeire a későbbiekben kitérek, a mostani irodalomtörténeti adalékokkal kapcsolatosan viszont nyomban hangsúlyozni szeretném, hogy az életrajz egy olyan szakaszával foglalkozik, amelynek szellőztetése más kutatóknak nem volt igazán ínyére, talán mert kibillenti sarkából a Kosztolányiról kialakult irodalomtörténeti (és emberi) képet, ennek meggátolása érdekében nem foglalkoztak vele behatóbban, bár az is lehet, hogy nem törődtek vele, nem is tudtak róla. Ez utóbbi igazán valószínűnek tűnik, ugyanis Kosztolányi 1919 és 1921 közti újságírói tevékenységéről a legtöbb tényről Bíró-Balogh Tamás zömmel saját kutatásai során fedte föl, és ezek alapján árnyalta a Kosztolányi-képet.

Ám nem a tényfeltáró nyomozás során növekvő adrenalin-szint készletet továbbolvasásra a kötetben, hanem a szerző adottsága, hogy filológiai és irodalomtörténeti tartalmakat közvetlenül, érdekesen, alátámasztva, rávezető előadásmódban tárja az olvasó elé, amit nem titkoltan két mesterét, Ilia Mihályt és Lengyel Andrást követve sajátított el. Nem kevésbé olvasót csalogatók ötletes fejezetcímei: *A pornográf műfordításért feljelentett katolikus író; „Tessék a kurzus-cikkírónak helytállani”*. Kosztolányi egy elkerült sajtóperének történetéhez stb.

Kosztolányi politikai szerepvállalása a múlt század húszas éveinek fordulóján természetesen nem volt tabu, hanem inkább csak kevésbé firtatott téma. Például Szegedy-Maszák Mihály és Lengyel András is tollára vette. A kettőjük közt folyó vitához más irodalomtörténészek is hozzászóltak, nyomatékosítva, hogy Kosztolányi a Tanácsköztársaságot követően szerkesztője, írója volt a nyílt ellenforradalom *Új Nemzedék* című kurzuslapjának, amiben antiszemita felütésű cikkeket szerkesztett, közölt, vagy ahogy Bíró-Balogh Tamás tanulmányaiból kiderül, éppenséggel nem közölt. Bár ez utóbbi, mintha az író magán viselt maszkiának eleme lenne, a majdani támadások kivédésének eszköze, mintegy jelezvén, „lám, én ezt az uszító szöveget nem közöltem”, „becsületesebb a muedérom a cikkírónál”, ami egyébként más esetekben, pl. Adyval szembeni véleménynyilvánítása során is, szinte a nyílt zsarolás szintjén előfordult vele. A kutató azt is bizonyítja, hogy Kosztolányi „elítélhető” (antiszemita) jellemhibája nemcsak az *Új Nemzedék* napi rendszerességgel közölt *Pardon*-rovatába névtelenül írt cikkeiben mutatkozik meg, hanem korabeli levelezéséből is kiténik, a későbbiekre vonatkozóan viszont egyre kevesebb az ilyen bizonyíték, mert az író akkor már zömmel telefonon intézte ügyeit. Ám a fennmaradt levelei is szemléletesek, az éppen induló *Nyugat* folyóiratról mint „kifejezetten antiszimbolista, józan, racionális alapon álló, metafizika és gondolatgyűlölő zsidó pártszövetkezetről” írt, máshol

a „Balázs Bélák és Lukács Györgyök faji zsarnokságának” tudja be a magyarság koldusbotra jutását, 1922-ben maradandó és „reakcionáriusnak” titulálja magát, majd kezdetét veszi rejtőzködése, nem ír vallomások jellegű leveleket, papíron inkább ügyes-bajos dolgait intézi, szűkszavúan, és a félig fölhúzott sisakrostélyt – antiszemita írásait leginkább nevé elhallgatásával közölte –, a homo aestheticus álarcára cserélte. Ez a rejtőzködő írói-emberi attitűdje önéletrajzi írásaiban is tetten érhető. Bíró-Balogh fölkutatta Kosztolányinak az önéletrajzi referencialitás iránti változó viszonyát, ami szélsőséges pólusok, az igény és az elutasítás között alakult élete során.

Visszatérvén az elhíresült Ady-vitához, a szerző *Kosztolányi Dezső és a Széphalom* című, *Kosztolányi szegedi kapcsolataihoz* alcímű tanulmányában egyebek közt elemzi Földessy Gyula *Ady, Babits, Kosztolányi. Az Ady-vita mai állása* című írását a *Széphalom* 1929. szeptemberi számából, amit az előző lapszámban Zolnai Béla Garázda Péter néven írt *Kosztolányi árulása* című cikke vezetett be. Az előzmény Kosztolányinak *A Toll* című lapban közzétett, *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* című vitairata, amire a *Széphalom* szerkesztője, Zolnai nyomban két cikkben is reagált, egyfelől megrögzött Ady-pártiként, másfelől meg azért, mert akkor Kosztolányi az általa szerkesztett lap munkatársa volt. Földessy keményen nekiment Kosztolányinak, alávaló emberként és gyenge költőként állította be, amit a tanulmányíró így összegzett: „*Kosztolányi tehát a Széphalomban megjelent cikk szerint nemcsak erkölcsileg gazember, de rossz költő és gyarló esztéta, ráadásul buta is.*” (134.) Földessy is egyoldalú érvelésében, miként Bíró-Balogh megállapítja, nem Kosztolányi véleményével száll vitába, hanem a költő jellemén keres és talál fogást: „*Kosztolányi cikkének oka »az a seb, a kibírhatatlanul folyton sajnó: a művelt, a kiváló, mégis kis fantáziájú poétának tőle magától is bevallott féltékenysége a zsenire. Micsoda kis kataklizmák földrengtek ebben a nagy-ambíciójú, de tömegeket sohomegmozgatninemtudott poétában húsz éven keresztül, amikor arra a szerencsés nagy varázslóra gondolt, micsoda visszás és lefordíthatatlan zűrzavar tombolhatott a lelkében.*” (133–134.)

A tanulmánykötet szerzője hagyja a másik felet is szóhoz jutni, amikor szembesíti olvasóját a megtámadott cikkíró egyik kifogásolt szövegével. Könyve függelékében közli Kosztolányinak az aláírás nélkül megjelent, de beazonosított szerzőségű, *A magyar irodalom és az ő irodalmuk* című, folytatásokra tervezett, a hetedik rész után megszakadt cikksorozatát. A sorozat címe beszédesen árulkodó: ahol a „mi” és az „ők” szavak közeli kontextusba kerülnek, már nem személyes névmásként értelmezzük őket, hanem egymástól elkülöníthető csoportok általánosító megnevezéseként, beleértve, hogy a két csoport között az azonosság hiánya ellentétként, elutasításként, megvetésként, akár gyűlöletként képződik meg. Fölösleges mélyebben fejtegetni, gondoljunk csupán két szurkolótáborra: mindkettő számára a másik az „ők” tábora. Kosztolányi cikksorozatában ettől súlyosabb ellentétekről tesz említést. Nála a „mi” a „nélkülözéstől fáradt magyar írók” (160.) csoportja, az „ők” pedig a zsidók és szabadkőművesek, akik a sorozat *A cinkostársak* című hetedik része szerint markukba kaparintották a pesti könyvkereskedelmet, és akik a magyar írók művei helyett a kirakatukban „*Galileistáknak, szabadkőműveseknek, radikális szociáldemokratáknak, kommunistáknak való*” könyveket és röpiratokat kínáltak, illetve „*Külföldi detektívregényekre, gonosz indulatú, kapzsi áltudósoknak a nemi életre vonatkozó munkáira, sikamlós történetekre, s a külföldi irodalom vérbajos, romlott lelkű íróinak szenzációt hajhászó, erkölcstelen tartalmú alkotásaira hívták fel kirakataikban a serdülő ifjúság figyelmét*” (171.).

Becsületére legyen mondva, miként Bíró-Balogh leszögezi, Kosztolányi soha nem ment neki közvetlenül zsidó származású barátainak, ami viszont egyfajta kettős mérce alkalmazására mutat a „mi” és az „ők” viszonyrendszerén belül, ezzel kapcsolatosan a költőt túlélő kortársa, Schöpflin Aladár a *Nyugatban* arról írt, hogy Kosztolányi soha nem érezhette egészen tisztának lelkiismeretét, hogy nem volt egyenes vonalú ember, hiúságát,

önközpontúságát a befolyásolhatóság és a színészi késztetés jellemezte: „*Feloldatlan ellentétek közt élt, jóság és gonoszkodásban kedvetlenség, gögös önértzet és hajlékony alázkodás, polgáriasság és excentrikusság, hagyománytiszteltet és forradalmiság, komolyság és sátánkodó fintor egyszerre élt lényében. Soha nem lehetett tudni, melyik kerül előtérbe, sem azt, hogy melyik az igazi.*” (8.)

Kosztolányi felesége azzal magyarázta férjéről szóló könyvében a költő szerepvállalását az 1919 legvégén indult szélsőjobboldali lapnál, az *Új Nemzedéknél*, hogy onnét percekkel korábban keresték meg munkahelyet kínálva, mint az ellenkező oldalon álló sajtóból. Ez a kijelentés akár úgy is értelmezhető, hogy a költő megélhetési, nem pedig világnézeti döntése volt, melyik táborhoz csatlakozik. A nevezett lap *Pardon*-rovatát írta és szerkesztette – az *Új Nemzedék* –, e rovat szerzőinek kilétét soha nem fedte föl, viszont, leginkább Lengyel András filológiai munkájának köszönhetően kiderült, hogy Kosztolányi nem csupán a *Pardon*-ba írt napi rendszerességgel, hanem a lap politikai cikkeinek és irodalomkritikáinak is rejtőzködő szerzője volt, amit meggyőződés nélküli ember aligha vállalhatott volna huzamosabb időn át, és amit a névtelenség mögé bújás mellett a későbbiekben szerzőségét így kezelt el is palástolni.

Bíró-Balogh emlékeztet, hogy éppen Kosztolányi volt az „első magyar irredenta könyv”, a *Vérző Magyarország* szerkesztője 1920-ban, majd nyolc évre rá ugyanezen antológia „jelentősen átdolgozott” kiadását is ugyanő jegyezte, amivel voltaképpen elindítója és ébren tartója maradt a magyar irredentizmusnak. Miként Bíró-Balogh jelzi, a kötet újraserkesztésekor Kosztolányi politikai múltját már maga mögött tudta, ebből eredhet az átszerkesztés, ami viszont nem jelent elvi meghátrálást, ezért jelzi: „*Irodalomtörténet-írásunk a korábbi évtizedekben politikai, a rendszerváltást követően pedig poétikai okok miatt nem foglalkozott Kosztolányi irredenta, illetve antiszemita működésével*”, amit viszont saját és Lengyel András kutatásai révén igyekszik pótolni tanulmánykötetében. Az antológiával kapcsolatosan leszögezi, hogy vitathatatlan, 1920-ban – szülőhelye leszakítását követően az anyaország szerkesztését, de erősen valószínűsíthető, hogy az 1928-as újrakiadáshoz csupán a nevét adta, az már nem az ő írói-szerkesztői munkája. Viszont ez nem menti föl attól, hogy nevét adta Gömbös Gyula Fajvédő Pártja tagjai munkáinak közléséhez.

Illúzióromboló lenne Bíró-Balogh Tamás tanulmánykötete, vagy a Kosztolányi emberipolitikai magatartását vitató korábbi föltáró munkák? Korántsem, hiszen miért lennének illúzióink egy alkotóra, bárkire vonatkozóan? A korábban uralkodó strukturalista és hermeneutikai iskolák tanítása szerint a mű és az életrajz egymásnak megfeleltetése badarság, a mű elengedi referenciális tartalmait és önmagában létezőként él. Manapság inkább úgy tartja az irodalomtörténet-írás, hogy minden szerzői mű valamilyen mértékben és valamilyen intenzitással magában tartalmazza a szerző életeseeményeit, ismereteit, műveltségét, de ezeken túlmenően mindennapi élményeit és benyomásait is, vagyis az életrajz és az életmű valamilyen szinten megfeleltethető egymásnak. Amennyiben ismerjük az életrajzot.

Mert Kosztolányi esetében hiányzik a hiteles életrajz. Bíró-Balogh Tamás pontosítása szerint: „*Nincs Kosztolányi életrajzi kronológia és nincs Kosztolányi-bibliográfia, így műveinek nemhogy kritikai, de valós összkiadása sincs. A kortársi visszaemlékezéseket se gyűjtötték még össze. Mindezek nélkül pedig lehetetlen teljes, hiteles életrajzot írni.*” (10.) A szerző éppen ezért Harnos Ilona, egyébként zsidó származású, 1915-ben katolikus hitre tért Kosztolányi Dezsőné regényes Kosztolányi-életrajzát erős föntartások mellett kezeli, miközben kifejti, miért is hiányzik mindmáig a hiteles Kosztolányi-életrajz: „*Kosztolányi, József Attilával szemben – »polgári író«-sága miatt – későn lett az irodalomtörténet-írás kegyeltje, ezért az életre-pályájára vonatkozó adatgyűjtések is csak későn indultak meg – akkor, amikor az ezek alapjául szolgáló dokumentumok már erősen megfogyatkoztak és az esetleges »adatközlő személyek« jelentős*

része már meghalt. Amikor pedig Kosztolányi első számú kedvence lett az értelmező iskoláknak, azok éppen az életrajzi kutatások fölöslegességét, sőt, a megértésre vonatkozó káros hatását vázolták. Magyarán elmaradt a Kosztolányi-»nyomok« felkutatása, összegyűjtése, illetve annak, ami van, az értelmezése.” (18.)

Ehhez a nem létező életrajzhoz tett hozzá egy tanulmánygyűjteményt Bíró-Balogh Tamás, Kosztolányi morális-politikai habitusát az irodalomtörténet és a filológia szempontjából elemezve, viszont alkotótehetségét egyetlen pillanatra meg nem kérdőjelezve.

Meglepő, és egyben bátor könyv a *Mint aki a sínek közé esett*, szerzője megtorpedózta a Kosztolányi-kultuszt, nem kímélte a *Nyugat* első nemzedéke tagjaként tisztelt költőt, de saját pályatársai véleményét is folyton kész megkérdőjelezni, és okfejtésének stílusa kimondottan olvasóbarát. Már csak az a kérdés, mennyire barátoknak majd meg olvasói Bíró-Balogh Tamás tanulmányainak mítoszromboló tartalmával.

(MŰÚT könyvek, Budapest, 2014)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.